

Egey Emese

Finn vonatkozások Kodály Zoltán népzeneudósi és zeneszerzői munkásságában

Kodály és Bartók önálló magyar zenei nyelv megteremtésére törekedve, a magyar zene alaprétegét keresve szinte egyszerre jutott el a népdalhoz. Kodály 1905-ös, majd Bartók 1906-os első gyűjtőútja mérföldkő a hazai kutatás történetében. A 19. századi, a romantika szellemében megindult gyűjtés a népdal eredetiségét, értékeit még nem tisztelte. Felismerve, hogy a rendelkezésre álló kiadványok, gyűjtemények (pl. a Szini-, a Bartalus-féle) nem teljeseek, nem mindig megbízhatók, mert sok bennük a műzenei ízlésre utaló betoldás és főként szövegközpontúak, ők maguk fogtak hozzá a még egységében élő paraszti kultúra dallamkincsének feltérképezéséhez.

Érdekes megemlíteni, hogy az a gondolat, miszerint a népzene a nemzeti zene fundamentumává kell válnia, Finnországban és Magyarországon egyaránt jelentkezett, mégpedig a legnagyobbak írásaiban. Jean Sibelius 1896-ban vizsgálódásán szólt arról, hogy korának műzenéje válságba került, megújulást egyedül a népdal hozhat. Úgy vélte, az a zeneszerző, akit hazájának népzeneje átitat, egészen más szemmel látja a világot, saját műveiben pedig képes lesz a helyit, a sajátosat megjeleníteni.¹ Bartók három évtizeddel később hasonlóan fogalmazott *A parasztzene hatása az újabb műzenére* című előadásában: nem elég a népzene motívumait használni, belső karakterét, levegőjét kell átvinni a műzenébe. „Mi a parasztzene intenzív hatásának egyik föltétele? Az, hogy a zeneszerző az ő országának paraszzenéjét olyan alaposan megismerje, akár csak a saját anyanyelvét.”²

Külföldön a 20. század első évtizedében a nyelvtudomány mintájára megindult az összehasonlító népdalkutatás. (Bartók kezdettől fogva gyűjtötte a Kárpát-medence népeinek zenéjét). Mivel itthon nem létezett még átfogó népdalgyűjtemény, az összehasonlítás egyelőre szóba sem jöhetett. Kodály és Bartók 1913-ban nyújtotta be a Kisfaludy Társasághoz *Az Új Egyetemes Népdalgyűjtemény tervezetét*, amelyben részletesen leírták a hazai gyűjtés követendő módszereit, az anyag rendszerezésére és publikálására vonatkozó elképzeléseiket. Teljes kritikai kiadást szorgalmaztak a Vikár-féle fonogram-anyag és saját gyűjtéseik alapján. Tisztában voltak vele, hogy a gyűjtés korántsem lezárható, ugyanakkor a meglévő anyag közzététele égetően sürgős bizonyos téves képzetek felszámolására, illetve azért, hogy a külföld megismerhesse a valódi magyar népzeneét. A szövegközpontú rendezés helyett tisztán zenei szempontú osztályozást javasoltak, amely a rokon dallamokat egymás mellé sorolja. Ebben a Finn Irodalmi Társaság kiadványait (*A Finn Nép Dalai / Suomen Kansan Sävelmiä I-IV.*) és Ilmari Krohn (a finn művelődéstörténet egyik jeles családjának képviselője) rendszerét, a dallamsorok záróhang szerinti osztályozását vették mintául.³ Kodály másutt is hivatkozott a finn zenetudósokra: Ilmari Krohnra és tanítványainak, Armas Launisnak, Armas Otto Väisänennek a gyűjtéseire (pl. *Az összehasonlító népdalkutatás* című tanulmányában).⁴

Mielőtt kitérnénk Krohn rendszerének ismertetésére és annak módosított, magyarországi alkalmazására, tekintsük át a finn népzene kutatás főbb állomásait a századfordulón és a 20. század elején! Így látható lesz, hogy Krohn nagyszerű felismerésének voltak előzményei, valamint az is, hogy a finn kutatók milyen, Európa-szerte egyedülálló úttörő munkát végeztek.

A finn zenei anyag feltérképezése a 19. század közepétől folyamatosan zajlott, eleinte a népköltészet gyűjtésének kísérőjeként, később önállósulva. Ebben a munkában mindig is nagy szerepe volt a Helsinki Egyetemen működő diák-korporációknak, amelyek az azonos vidékről származó diákokat fogták össze nemes célokért, szűkebb pátriájuk érdekeit is szem előtt tartva. Több híres zeneszerző diákként vett részt a korporációja által támogatott gyűjtő utakon, így Ilmari Krohn, Armas Launis, A. O. Väisänen, Toivo Kuula, Leevi Madetoja.

A gyűjtés megszervezését, az anyag tudományos rendezését és publikálását 1886-tól a Finn Irodalmi Társaság (SKS) irányította. (Szerepe a mi Tudományos Akadémiánkéhoz hasonlítható). Ebben az évben tett javaslatot Antti Almberg (a későbbiekben Jalava⁵) egy egységes és teljes körű népdalgyűjtemény megjelentetésére. A Társaság kezdettől fogva az egész finn nyelvterület bejárását szorgalmazta, és számos ösztöndíjat adott a rokon népek dalainak gyűjtésére is. Így tehetett szert jelentős fonogram archívumra és balti-finn, orosz-karjalai, volgai, uráli finnugor, finnországi svéd és svédországi finn anyagra. Először az SKS levéltárában korábban felhalmozott zenei dokumentációt vették elő feldolgozásra, majd rögtön bizottság alakult a további gyűjtés megszervezésére, összehangolására. (Tagjai: Borenus-Lähteenkorva, Kajanus, Bergbom, Laethén, Hannikainen). Felhívást tettek közzé, amelyre tanítók, lelkészek, diákok, földmérők küldtek be népdalokat. Az összegyűlt anyagot három fő csoportba osztották: runó-dalok (mint a legősibb réteg), a tulajdonképpeni népdalok és a néptáncok dallamai. Javítást csupán a szövegeken engedélyeztek nyelvi-esztétikai szempontból, Hannikainen irányítása alatt.

A Társaság egyik 1890-ből származó jegyzőkönyvében megtalálható a gyűjtőknek adott útmutatás:⁶

- nem szabad a dallamot megváltoztatni, betoldásokkal bővíteni,
- föl kell tüntetni a gyűjtés helyét, az énekes életkorát, teljes nevét – ha van orosz neve, azt is,
- az elénekelt versszakokat mind le kell jegyezni,
- a runókon kívül minden más daltípust és zenei vonatkozású anyagot is gyűjteni kell,
- az olasz terminológiát használva jelölni kell a tempót,
- a különböző műfajokat külön füzetbe kell jegyezni,
- a gyűjtőútról beszámolót kell írni a Társaságnak.

Eredetileg három kötetet terveztek, végül azonban négy (plusz egy) kiadvány látott napvilágot (az első hármat Krohn, a negyediket Launis szerkesztette):

- I. *Istenes énekek (Hengellisiä sävelmiä)* – 1898-1901 között,
- II. *Világi dalok (Laulusävelmiä)* – 1933-ban,
- III. *Táncdallamok (Tanssisävelmiä)* – 1893-1897 között,
- IV. *Runó-dalok (Runosävelmiä)* – 1930-ban.

Ehhez csatlakozott még Launis: *Lappische Juoigospelodienje* 1908-ban. (Az ún. joika, a hagyományos lapp dal témaköréből).

Ilmari Krohn és Mikael Nyberg 1890-es közép-finnországi útján figyelt fel egy addig elhanyagolt műfajra, a vallásos énekekre. Tovább vizsgálódva megállapították, hogy a nagyszámú istenes ének ébredési mozgalmak hatására terjedt Délnyugat-Finnországból észak felé.⁷ Az elkövetkező években mintegy ezer vallásos éneket gyűjtöttek, amelyek semmilyen korábbi csoportba nem voltak besorolhatók, így önálló kötetet kaptak. (Krohn doktori értekezését is e témából írta 1899-ben).⁸ A sorozat első kötete a korálvariánsokkal kezdődik, utána következnek a világi dallamok variációi, majd harmadikként az önálló istenes énekek – 2, 4 illetve egyéb versszakos alak szerinti alcsoportokban. Ebben a kiadványban Ilmari Krohn ugyanazon dallamok variációit már ugyanazon szám alatt, de eltérő betűjelzéssel közölte.

A másodiknak megjelent *Táncdallamok* érdekessége, hogy a táncműfajokon belül az egyes dallamok időrendi sorrendben következnek, azaz a legkorábbi feljegyzések (régidaloskönyvekből) szerepelnek elől és így tovább. A műfaji csoportokon belül az ábécé betűi itt is variációkat jelölnek. Krohn új módszerét teljességében a *Világi dalok* gyűjteményére dolgozta ki, amely a sorozat II. része lett. E kötet közzétételét megelőzően a rendelkezésre álló anyag annyira felduzzadt, hogy csak pontos, alapos elemzés segítségével lehetett áttekinthetővé tenni. A századfordulón ugyanis pótlólagos gyűjtéseket szerveztek, amelyekről hatalmas mennyiségű dallal tértek vissza az ösztöndíjasok. A dalokat a versszakok hosszúsága, kadenciáik milyensége és hangnem szerint osztályozta Krohn. 1903-ban Inkeribe⁹ indultak fiatal kutatók, így Launis is. Hamarosan kiderült, hogy a legősibb stílust képviselő runó-dallamok Karjalán kívül itt is igen nagy számban őrződtek meg. A IV. kötetben a Finnország minden részéből származó runók mellé külön csoportba kerültek a szintén régi stílusú siratók és gyermekdalok. A runóknál az előének hosszúsága (1, 2, 3 soros), majd ritmusuk és dallamtípusuk szolgált a besorolás alapjául. Ez már hasonlít ahhoz az átdolgozott rendszerhez, amelyet Kodályék használtak.¹⁰

A *Finn Nép Dalai* című sorozat, e hiánypótló nagy mű külföldön is érezte hatását. A. O. Väisänen a finnországi népzene kutatás történetéről írt tanulmányában idéz egy kortárs osztrák zenekutatót, aki szerint az olyan népet, amely ekkora népdalkinccsel rendelkezik, méltán nevezhetjük szerencsésnek, annál is inkább, mert e hatalmas anyag igen találékonyan van rendszerezve.¹¹ Zoder úgy vélte, az SKS sorozata például szolgál majd a jövő hasonló kiadványaihoz.

Kodály népzene tudósi és zeneszerzői pályája elválaszthatatlan pedagógiai tevékenységétől. Az ifjúságnak szánt, a kétszólamú éneklésbe bevezető sorozatához készült *Juliánusz nyomában* című írásában így vélekedik: „Akármilyen jól megismeri valaki népzenénket: csak a rokon népekre való kitekintés adja meg a távlatot, a mélységet. Megtanuljuk ebből: nem vagyunk egyedül a világon. Kultúránk egy nagy, régi keleti kultúra nyugatra szakadt, itt gyökeret vert, csodálatosképpen máig megmaradt sarja.”¹² Az idézet jól példázza, hogy Kodály sokat foglalkozott más finnugor népek zenéjével, közülük is azokkal, amelyek a magyar népzenevel rokonságban állnak. Tanulmányaiban jól észrevehető a kettős szándék, hogy e párhuzamokkal is helyes magyarságképünket, önértékelésünket alakítsa, másrészt pedig rávilágítson saját népdalkincsünk értékeire, megismertesse, megkedveltesse e dalokat. *Magyar népzene* című írásában említi, hogy a néphagyomány kutatása, ismertetésének kezdete egybeesett a népies műdal, ahogy ő nevezi a „városi népdal” virágzásával. Ráadásul a 19. századi gyűjtemények is együtt

közölték a valódi népdalokkal, így nem csoda a nagyközönség tájékozatlansága.¹³ Zenei anyanyelvünk gyökereinek megismerését sürgeti, elsősorban az ötfokúságban való elmélyedéssel, hogy a valódi népdal iránt érzett, átörökített idegenkedést felszámolhassuk.¹⁴ Ma is aktuális, amit arról mond, hogy (zenei) örökségünket, múltunkat meg kell ismerni, föl kell vállalni ahhoz, hogy értékelni tudjuk az európai kultúrát, a magunk részét hozzá tudjuk tenni: „Zenében, mint a nyelvben is, csak hungarocentrikus kiindulással kezdhethük ésszerűen a nevelést. Különben kapunk, mint eddig, soknyelvű, azaz semmilyen nyelvű nemzedéket. Mint az idő előtt több nyelvre fogott gyermek végtére egyet sem tud igazán, úgy a zenei szemlélet is összezavarodik, ha nem egyetlen zárt rendszer veti meg alapját. Erre aztán könnyen épül fel a többi. Végül pedig a pentatónia bevezető a világirodalomba is: sok külföldi zenének ez a kulcsa, a gregorián ősi zenéjétől Kínán át Debussyig.”¹⁵

Kodály fölismerte, hogy népzeneink legősibb rétege egyezik a honfoglalás előtti szállásterületeken maradt népek dallamaival, mégpedig éppen az a félhang nélküli, ötfokú kvintváltós szerkezet a közös, amely Európában teljesen ismeretlen és idegen. Az egyházi, majd világi műzene hatására nálunk ez gyakran hétfokúvá módosult, a dallamszerkezet kötött szótagszámúvá vált, de a rokonság a csuvas, cseremis, votják, mordvin, zürjén, tatár dalokkal még így is kimutatható. Kodály kb. kétszáz olyan ősi törzsdallamról szól (variációikat nem számolva), amelyeknek több vonása beépült az újabb dallamstílusba is, hangkészletük alapja az ötfokúság maradt, bár dór, eol, mixolid jellegűvé váltak. Szerinte tehát a zenei ősréteg a századok során folyamatosan formálódott, eltérő elemek ötvözésével alakult, de eredeti jellegét megőrizte. A magyar zene elemei (pl. az ötfokúság, a párhuzamos szerkezet) egyenként, külön-külön másutt is megvannak, de együtt csak nálunk.¹⁶ A népzene Európa-szerte a nemzeti iskolák megteremtésének kiindulópontja lett, majd a műzene a népdalok feldolgozásán át jutott el olyan magaslatokra, ahol már konkrét népdalidézet nélkül is megsejthető az adott nép karaktere.¹⁷

A rokon népek közül a finnek nem dalaikkal szerepelnek Kodály tanulmányaiban, hiszen zenei világuk igen távol áll a miénktől. Ennek ellenére a *Bicinia Hungarica* IV. füzetébe több finn dallamot is bevett a Launis-szerkesztette gyűjteményből, és maga is írt kalevalai stílusú kórusművet zongorakísérettel *Vejnemöinen muusikál* címmel az eposz 44. énekére. Annál fontosabb mintá azonban a finnországi gyűjtés és kiadás szervezettsége, módszerei. Ilmari Krohn 1911-ben ismerte meg Bartókot egy római nemzetközi zenei kongresszuson, Kodállal pedig az 1928-as budapesti finnugor kongresszuson találkozott, ahová előadóként érkezett. (Magyar részről nem e két nagy zeneszerzőnkert kérték fel előadásra, hanem Molnár Géza zeneesztétát.) Sajnos Ilmari Krohn budapesti előadása *A finn zene történeti fejlődéséről* kimaradt a kongresszusi évkönyvből. Viljo Tervonen az SKS kéziratárában talált néhány levelet, képeslapot, amelyekből kiderül, hogy a három zeneszerző, illetve családjuk levelezett egymással, munkáikat megküldték egymásnak. (Így pl. a *Magyar Népzene Tára* I. kötete eljutott Finnországba, az *Iso Tietosanakirjaba* – a *Finn Nagylexikonba* – Krohn írta a Bartókot és Kodályt ismertető szócikket.) Kodály élete végéig nagy tisztelettel szólt a finnekről, utolsó nyilatkozatában magas finn állami kitüntetésé átvételekor is úgy fogalmazott, hogy a hazai népzene tudomány a finneknek köszönheti elindulását.¹⁸

Hogyan használta föl és mennyiben módosította Kodály és Bartók Ilmari Krohn rendszerét? Ezt már *Az Új Egyetemes Népdalgyűjtemény tervezetében* részletezték. Minden dalt g_1 záróhangra hoztak – első ilyen felépítésű kötetük az *Erdélyi magyarság – Népdalok* – ,

mert nem a könnyen énekelhetőség, hanem a szótárszerű áttekinthetőség és az összehasonlíthatóság elve vezérelte őket. Legtöbb népdalunk négy soros, amelyekben a második sor kiemelten fontos, ez a felezőpont, az első egység vége. Azok a dalok, amelyeknél a második sor záróhangja megegyezik, azonos csoportba kerültek. Alcsoportokat az első, illetve a harmadik sor záróhangja szerint állapítottak meg. Ezt a felosztást keresztezi a ritmus alapján történő besorolás: a rövid sorosoktól a hosszabbak felé haladva, ambitus szerinti alcsoportokban: a kisebbtől a nagyobb hangterjedelműek felé. A rendszerezés előnye, hogy az első két, vagy akár csak az első sorvég ismeretében adott dal rokon dallamai is kikereshetők.

Finnországban természetesen éppen Ilmari Krohn ismertette elsőként saját rendszerének magyarországi továbbfejlesztését: Bartók *A magyar népdal* című művét.¹⁹ Kár, hogy e nyelvészeti szaklapban publikált tanulmány és általában Kodály és Bartók elméleti írásai a korabeli Finnországban ismeretlenek maradtak. Jótékony hatással lehettek volna az ottani népzene kutatására, amely Krohn után „...nem tudott a magyarokéhoz hasonló kutatócsoportot csatasorba állítani.”²⁰ Ilmari Krohn a magyar módszert azért dicséri, mert ez a rendszer feltárja a régi, az új és a vegyes stílusú népdalok különbségeit, ugyanakkor a dallamok történeti alakulása és földrajzi elterjedtsége is kirajzolódik belőle. Külön érdekességnek tartja, hogy az általában magyarnak vélt bővített szekund hangköz egyáltalán nem bukkan föl a bemutatott népdalokban, és így pl. Liszt „magyar” rapszódái sem annyira népi jellegűek, mint amennyire addig feltételezték. Kritikai észrevétele mindössze annyi, hogy hiányolja a Finnországban bevált ütemjelölés használatát, amely a magyar olvasó dolgát is megkönnyítette volna. Összességében mégis nagy elismeréssel szól a magyar eredményekről.

Kodály szerint a további gyűjtés és népzene kutatás létjogosultságát nem egyedül az indokolja, hogy a magyar nyelvterület egészét bejárva elveszettnek vélt műfajok fedezhetők fel, kihalófélben lévő dallamok gyűjthetők még egybe vagy nyomon követhető a dallamvilág változása, hanem az is, hogy kevés írásos emlék birtokában a magyar zenetörténet számára történeti szempontból kiemelkedően fontos e csak a színhagyományban megőrzött anyag. Míg nyugaton a műzene felszívta, beolvasztotta a népzénet, addig mi csak a népzeneben találhatjuk meg nemzeti hagyományunk folytonosságát.²¹

Jegyzetek

¹ Erkki Salmenhaara: *Suomen musiikin historia 2. Kansallisromantiikan valtavirta 1885–1918*, WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva, 1996, 111. o.

² Bartók Béla: *A parasztszene hatása az újabb műzenére*, in: *Bartók Béla összegyűjtött írásai*, szerk.: Szöllősi András, Budapest, 1966, 675. o.

³ Kodály Zoltán: *Az új egyetemes népdalgyűjtemény tervezete*, in: *Visszatekintés II. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*, szerk.: Bónis Ferenc, Budapest, 1982, 48-52. o.

⁴ Kodály Zoltán: *Az összehasonlító népdalkutatás előfeltétele*, in: *Visszatekintés II. i.m.* 210-211. o.

⁵ Antti Jalava, eredeti nevén Anton F. Almborg. *Tanár, író, nyelvész, lapszerkesztő, műfordító. Ismert magyarbarát, aki fordításai mellett több magyar vonatkozású művet is írt. (Az Uusi Tietosanakirja 8. része, 881. old. Tietosanakirja Oy, Helsinki, 1962.)*

⁶ A. O. Väisänen: Suomen kansan sävelmäin keräys – Vaiheet ja tulokset, in: Suomi IV. jakso, 16. osa. SKS, Helsinki, 1916-1917, 45. o.

⁷ Finnországban már a 18. század elején különböző vallási ébredési mozgalmak indultak a külföldről beáramló pietizmussal fölerősítve. Eleinte az evangélikus államegyházat is támadták, de mivel nem tanok ellen irányultak, hanem életmód- és gyülekezet-felfogásuk tért el a hivatalostól, hamar visszatértek az egyházba, sőt a csatlakozó lelkészek komoly írói-fordítói tevékenysége jótékony hatást gyakorolt a finn nyelvű irodalom fejlődésére és hozzájárult az írni-olvasni tudás általánossá válásához. Bár egyes ébredési mozgalmak szellemisége-lelkisége az egész társadalmat átjárta, alapjában véve ezek mégis alulról induló, híres paraszt-próféták (Matti Paavola, PaaVo Ruotsalainen stb.) személyéhez kötődő irányzatok voltak.

⁸ Ilmari Krohn: Über die Art und Entstehung der geistlichen Volksmelodien in Finnland, Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauslehti XVI. 1899.

⁹ A Narva folyótól a Ladoga-tóig terjedő, finnugorok lakta terület, svédül Ingermanland.

¹⁰ Bartók Béla: Az összehasonlító zenefolklor, in: Bartók Béla összegyűjtött írásai, i.m. 567-570. o.

¹¹ A. O. Väisänen: Suomen kansan sävelmäin keräys, ld. 6. pont, 65. o.

¹² Kodály Zoltán: Juliánusz nyomában. Bicinia Hungarica. Előszó a IV. füzethez, In: Visszatekintés I. i.m. 69-70. o.

¹³ Kodály Zoltán: Magyar népzene, in: Visszatekintés II. i.m. 134-144. o.

¹⁴ Kodály Zoltán: Bicinia Hungarica. Utószó az I. füzethez, in: Visszatekintés I. i.m. 64-67. o.

¹⁵ Kodály Zoltán: Százéves terv, in: Visszatekintés I. i.m. 209. o.

¹⁶ Kodály Zoltán: Mi a magyar a zenében? in: Visszatekintés I. i.m. 75-80. o., és Mi közünk a csuvas zenéhez? in: uo. 169-170. o.

¹⁷ Kodály Zoltán: A népdal gyűjtése és alkalmazása a zeneszerzésben (Torontói előadások), in: Visszatekintés III. i.m. 165-167. o.

¹⁸ A finn Fehér Rózsa érdemrend átvételekor, in: Visszatekintés III. i.m. 596. o., és A finn példa (nyilatkozat), in: uo. 597. o.

¹⁹ Ilmari Krohn: Béla Bartók: Das ungarische Volkslied, in: Virittäjä, Kotikielen Seuran Aikakauslehti, 1925, XXIX. 150-152. o.

²⁰ Viljo Tervonen: Bartók, Kodály és a finnek, in: Viljo Tervonen válogatott írásai a finn-magyar kulturális kapcsolatokról, szerk.: Szij Enikő, Magyar-Finn Társaság, Budapest, 1996, 235. o.

²¹ Kodály Zoltán: A népzene kutatás jövője, in: Visszatekintés II. i.m. 198-200. o., és A magyarság néprajza – A magyarság szellemi néprajza, IV. kötet, IX. rész, 73. o.